

MARKO ANDRIJIĆ U PAGU

Emil Hilje

UDK 72/73(497.13),,14":929
Andrijić, M.
Izvorni znanstveni rad
Emil Hilje
Filozofski fakultet, Zadar

Na osnovu dosad nepoznatog dokumenta i stilske analize autor utvrđuje znatnu djelatnost korčulanskog kipara i graditelja Marka Andrijića na izgradnji zborne crkve u novom Pagu, osnažujući već izrečene atribucije u vezi s kapitelima u unutrašnjosti, te pripisujući mu reljefe na gornjem dijelu pročelja, a u vezi s tim i dvije građevne faze: artikulaciju unutrašnjosti (prije 1487. godine) i dovršenje pročelja (1491/92. godine).

Novi Pag, utemeljen 1443. godine¹, a izgrađivan pretežno tijekom druge polovine 15. i prve polovine 16. stoljeća, jedno je od onih primorskih mjesta u kojima je ostalo znatnih tragova umjetničke djelatnosti, pretežno vezane uz spomenike sakralne arhitekture i njihovu opremu, ali i one sasvim profane namjene. Bez sumnje je intenzitet gradnje, vezan uz trajnu materijalnu oskudicu, uzrokovao da je većina građevina vrlo skromno ukrašena dekorativnom plastikom, ali nekoliko izuzetaka potvrđuje da naručitelji nisu vodili računa samo o strogoj svrhovitosti, nego i o lijepom izgledu i ukrasu građevina².

Potreba za reprezentativnošću najviše je došla do izražaja pri gradnji najznačajnije sakralne građevine, zborne crkve sv. Marije, čiji je kamen temeljac postavljen 18. svibnja 1443. godine,³ a dovršena je i stavljena u funkciju tek na izmaku 15. stoljeća. Nema dvojbe da je dugotrajanost gradnje bila uzrokovana materijalnom oskudicom. Naime, paška komuna, privredno orijentirana gotovo isključivo na proizvodnju soli, uslijed monopolističke mletačke politike naglo osiromašuje. Pored toga, stanovništvo, opterećeno gradnjom stambenih zgrada i ostalih crkava (sv. Ante, sv. Frane, sv. Juraj, sv. Jakov i Marijino Navještenje), nije ni moglo tako zdušno pomagati gradnju zborne crkve. Stoga je dolazilo do zastoja u gradnji, a u vezi

¹ *M. Montani*, O radovima Jurja Dalmatinca i njegova kruga, Ljetopis JAZU 70, Zagreb 1965, str. 455.

² Brojni su ostaci arhitektonske dekoracije rasuti gradom. Od cjelovitijih kompleksa možemo spomenuti kneževu i biskupsku palaču te kuću obitelji Mišulić u Primorskoj ulici br. 3. Među spomenicima sakralne arhitekture ističe se bogatstvom ukrasa crkva paških benediktinki.

³ *M. Montani*, n. dj., str. 456.

s tim i do smjenjivanja graditelja. Nažalost, najveći dio izvornih dokumenata o učesću pojedinih majstora u gradnji ovog spomenika nije sačuvan, što izaziva nemale teškoće u interpretaciji građevine i ostavlja otvorenim probleme atribucije pojedinih njenih dijelova.

Prvu cjelovitu studiju o nesuđenoj paškoj katedrali napisao je 1953. godine C. Fisković,⁴ bez pretenzija ka detaljnoj analizi pojedinosti, ali obogaćenu dostupnom dokumentacijom koja osvjetljava pojedinosti značajne za samu gradnju. Ujedno je istakao da kapiteli s likovima delfina i sirena „sličje glavicama Marka Andrijića na njegovu ciboriju u korčulanskoj stolnoj crkvi. . . premda zaostaju u vrsnoći”. Pretpostavio je stoga da su u pitanju Andrijićevi radovi.⁵ Lj. Karaman, u svom pregledu dalmatinskih katedrala,⁶ uglavnom sažeto ponavlja Fiskovićeve sudove, da bi tek 1982. godine R. Ivančević posvetio paškoj crkvi opsežan i bogato ilustriran članak⁷ u kojem podrobno analizira faze gradnje, a naročito koncepciju i izradu pročelja.

Ipak, i nakon ovih radova, poznati podaci o djelatnosti pojedinih majstora i grupa u gradnji paške crkve ostaju dosta oskudni te ih je neophodno dopunjavati daljnjim saznanjima i otkrićima.

Prvi graditelji paške zborne crkve bijahu braća Juraj i Pavao Dimitrovi iz Zadra koji su sagradili svetište u gotičkim oblicima.⁸ Obvezu za izradu (ili dovršenje) pročelja preuzeo je Juraj Dalmatinac, ali je nije stigao i izvršiti, što je vidljivo iz oporuke njegove udovice⁹ i iz spora njegova sina Pavla s naručiteljem od 9. rujna 1491. godine.¹⁰ Utvrđeno je da Juraj u Pagu nije djelovao kao graditelj i kipar, već isključivo kao građevinski poduzetnik, pa ni radove na pročelju zborne crkve nije izvršavao osobno, već je za to zaduživao svoje suradnike i učenike.¹¹ To se, dakako, odnosi samo na radove izvršene za Jurjeva života. Ponudu njegova sina da dovrši rad prokurator je odbio,¹² najvjerojatnije zbog toga što je već imao u vidu nekog drugog.

Iz jednog zadarskog dokumenta s kraja 1492. godine doznajemo da su korčulanski kamenari Marko Andrijić i Nikola Alegreti dobili sedamdeset zlatnih duka-

⁴ C. Fisković, Bilješke o paškim spomenicima, Ljetopis JAZU 57, Zagreb 1953.

⁵ Isto str. 61; Ova je atribucija kasnije uglavnom prihvaćena, ali spomenuti radovi nisu ušli u popis majstorovih djela (vidi u Likovna enciklopedija Jugoslavije I, Zagreb 1984, str. 16-17).

⁶ Lj. Karaman, Dalmatinske katedrale, Radovi Instituta JAZU u Zadru 10, Zadar 1963, str. 53-54.

⁷ R. Ivančević, Reinterpretacija zborne crkve u Pagu, Peristil 25, Zagreb 1982.

⁸ C. Fisković, n. dj., str. 59-60.

⁹ 11. III 1486. „. . . Item voluit et ordinavit pro sui heredes teneant et debeant complere fabricam frontalis ecclesie Sante Marie in ciuitate noua Pagi ad quam fabricam erat obligatum quondam magister Georgius Mathei maritus dicte testatris. . .” (HAZd, Šibenski notarski arhiv, Kut. 21/IV, Gregorius qm Laurentius de Dominicis, F a, fol. 151); Zanimljivo je da D. Frey, koji je poznao ovaj dokument (D. Frey, Der Dom von Sebenico und sein Baumeister G. Orsini, Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der K. K. Zentralkommission für Denkmalpflege VII, Wien, 1913. – šapirografirani prijevod D. Raić, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb 1975, str. 73), nije uočio da u tekstu iza riječi „ciuitate noua” stoji oznaka za umetak koji se nalazi na margini („Pagi”), pa je to povezao s gradićem Civitanova kod Ankone.

¹⁰ R. Ivančević, n. dj., str. 59.

¹¹ C. Fisković, n. dj., str. 60.

¹² D. Frey, n. dj., str. 58.

ta za neke radove na crkvi sv. Marije u novom Pagu.¹³ U dokumentu se, nažalost, ne navodi kakvi su radovi u pitanju te se u prvi mah nameće pomisao da se ta isplata odnosi na radove u unutrašnjosti crkve, to jest na kapitele za koje je C. Fisković utvrdio da bi mogli biti Andrijićevi radovi. Ipak, sasvim je nevjerojatno da bi pet

¹³ 22. XI. 1492. „In Christi nomine amen. Anno Incarnationis eiusdem millesimo quadrigentesimo nonagesimo secundo, indictione Xm^a, die XXII° mensis nouembris. Tempore Ducatus Serenissimi principis et Domini Excellentissimi Domini Augustini Barbadico Dei gratia Inclyti Ducis Venetiarum et cetera, ac regiminis magnifici ac generosi viri Domini Ioannis Marci Bembi, dignissimi Comitis ciuitatis Hyadre. Magister Marcus de Andreis de Corzula et magister Nicolaus de Alegreto etiam de Corzula lapicide dederunt fideiussores sufficienter, plegios ac solutores: venerabilem virum dominum presbiterum Bartholum Ugrinich, plebanum ecclesie Sancti Martini de burgo Hyadrensi, et magistrum Alegretum, protomagistrum de Hyadrenses, pro ducatis septuginta auri, percipiendis numero (?) a fabrica ecclesie Sancte Marie in terra noua Pagi, pro quibusdam laboreriis ibidem faciendis per ipsos lapicidas, pro ducatis uero triginta auri percipiendis in Carnispriuio proxime futuro. Caedunt ipsi lapicide de predictis fideiussores seu de aliis sufficientibus loco predictorum dandis et exhibendis. Qui quidem supradicti fideiussores obligauerunt se solenni stipulatione pro rato de dictis septuaginta ducatis auri, obligantes omnia sua bona tam mobilia quam stabilia presentia et futura, renuntiantes exceptionibus et cauillationibus (?) quibus ostendens (?). Actum Hyadre in foro, presentibus: excellentissimo iuris utrisque doctore ac Clarissimo milite Domino Benedicto de Missolis de Pago et Ser Zacharia Balestrinich, ciues Huadrenses, testibus ad premissa vocatis habitis et rogatis.” (HAZd, ZadarSKI bilježnici, Franciscus Minutius, B I, F I, pod datumom).

Pag, Zborna crkva, reljef anđela Gabrijela

godina nakon posvećenja¹⁴ izgradnja još bila u toj fazi. Puno je vjerojatnije da je tada, a to je vidljivo i iz spora s Jurjevim sinom, bilo u toku dovršavanje pročelja.

Ako pokušamo na pročelju potražiti djela Marka Andrijića, odmah nam upada u oči kompozicija Navještenja, vrlo slična onoj na ciboriju katedrale u Korčuli.¹⁵

Premda je u pitanju sasvim različit način postavljanja i veličina figura, lik Marije, raden na paškoj crkvi u gotovo punom volumenu, odaje iste nespretnosti u stavu, istu modelaciju nabora i vrlo sličan izraz lica kao i onaj u Korčuli. S druge strane, likovi Gabrijela, Jurja i Mihovila svojom nedovršenošću otežavaju usporedbu,

¹⁴ Posvećena je 1487. godine (*M. L. Ruić*, Delle Riflesioni Storiche sopra l'antico stato civile et ecclesiastico della città et isola di Pago o sia dell' antica Gissa fatte da diversi autori, diplom, privilegi, et altre carte publiche e private raccolte da Marco Lauro Ruich, Libro IV-V, 1779. – rukopis u HAZd, str 86).

¹⁵ O korčulanskom ciboriju i njegovu majstoru opširno i dokumentirano piše *C. Fisković*, Korčulanska katedrala, Zagreb 1939, str. 55-58, dok. 89.

Pag, Zborna crkva, reljef Bogorodice

ali karakteristična izrađa lica i frizure poput onih što ih ima Gabrijel na korčulanskom ciboriju bez dvojbe otkrivaju ruku Marka Andrijića. Možda bi se moglo prihvatiti da je Andrijić samo djelomično dovršio reljefe preostale iz vremena Jurjeva angažmana,¹⁶ ali zbog karakterističnih frizura i aureola, a donekle i proporcija, skloniji sam mišljenju da su u potpunosti njegovo djelo, a da je nedovršenost posljedica nedostatka sredstava i želja Pažana da gradnju što brže privedu kraju. Ovoj bi se grupi moglo pridružiti i reljef Krista, sada uzidan u zvonik, a prvobitno vjerojatno namijenjen zabatu pročelja.¹⁷ I rozeta paške crkve, svojom pomalo neuobičajenom ornamentikom, podsjeća na ukrase korčulanskog ciborija. Stoga smatram da je cjelokupni gornji dio pročelja crkve sv. Marije u Pagu (iznad drugog vijenca) plod suradnje Andrijića i Alegretija (pri čemu je ovaj drugi najvjerojatnije preuzeo na sebe zidarski dio posla), nastao u razdoblju od rujna 1491. do studenog 1492. godine. Izgleda da je tom prilikom došlo i do manje izmjene u ikonografskoj koncepciji te se kipići nastali za vrijeme Jurjevog angažmana (tri anđela i jedan ženski lik, a možda i reljef Krista) nisu logično uklopili.

¹⁶ R. Ivančević, n. dj., str. 61-62.

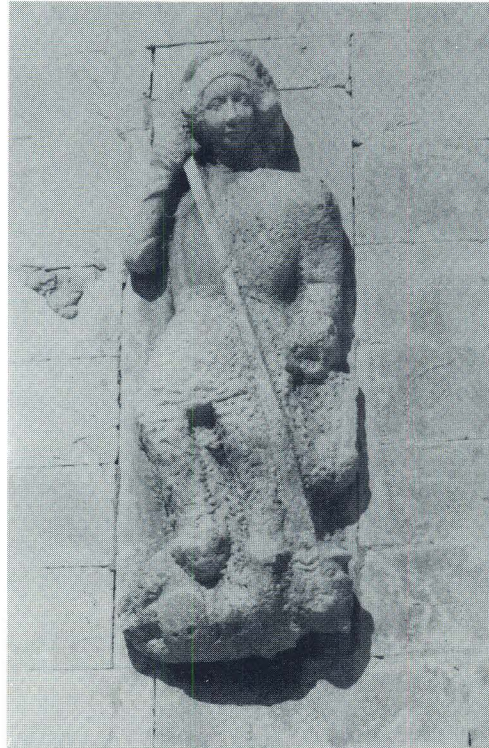
¹⁷ Isto, str. 64.

Ovako potvrđena veza Marka Andrijića sa zbornom crkvom u Pagu u potpunosti osnažuje i pretpostavku C. Fiskovića o njegovu autorstvu kapitela na stupovima što odvajaju srednji od bočnih brodova. Budući da je on bio i graditelj, možemo smatrati da je istom prilikom u potpunosti izvedena artikulacija unutrašnjosti građevine, podignuti zidovi srednjeg broda, te postavljeno krovište. Ovi su radovi nesumnjivo prethodili posveti crkve 1487. godine.

Pag, Zborna crkva, reljef Sv. Jurja

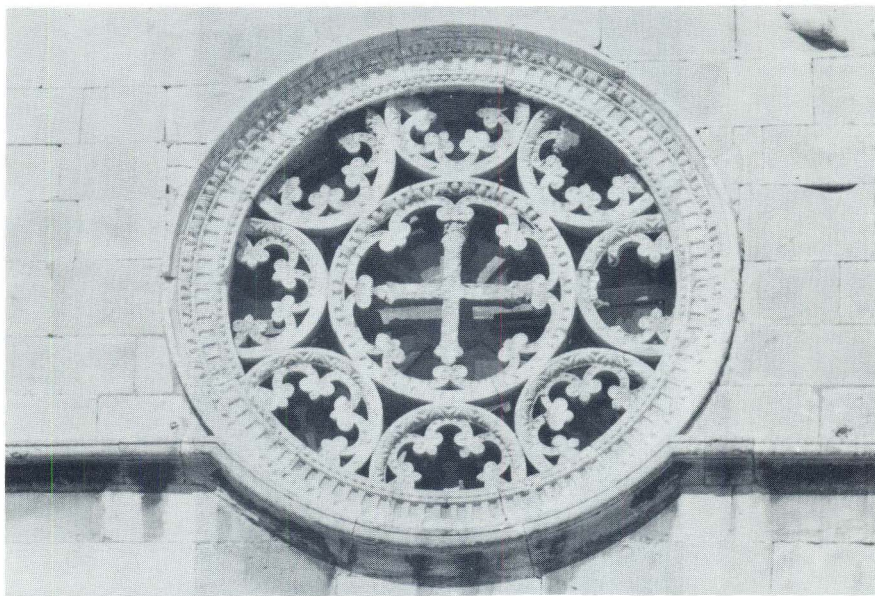
Tako osvijetljeno učešće Marka Andrijića u gradnji paške crkve omogućava i točnije određivanje faza te gradnje. U prvoj fazi, od 1443. do 1445. godine, podigli su braća Dimitrovi svetište. U drugoj, prije 1446. godine, sagrađeni su bočni zidovi, a možda i pročelja do visine bočnih zidova i time zatvoren prostor građevine. Ukoliko je ovaj dio pročelja doista sagrađen prije angažiranja Jurja Dalmatinca, mjesto za portal je moralo biti ostavljeno kao otvor u zidnoj masi. U trećoj fazi, od 1466. do 1473. godine, angažiran je Juraj Dalmatinac za dovršenje zida nad trijumfalnim lukom i pročelja.

Pag, Zborna crkva, reljef Sv. Mihovila

Ovoj bi fazi mogla pripadati i izrada portala, bilo Dalmatinčevim posredovanjem bilo kao samostalnim ugovor.¹⁸ Od preuzete obveze učinjeno je vrlo malo: nekoliko kipića i reljefa kao djelo slabijih suradnika, dok samo građenje nije uopće napredovalo. U četvrtoj fazi, prije 1487. godine, artikulirao je Marko Andrijić unutrašnjost crkve te zajedno s pomoćnicima podigao zidove srednjeg broda i pokrio zgradu. I konačno, u petoj fazi, 1491-92. godine, isti majstor uz pomoć Nikole Alegretija dovršava pročelja.

¹⁸ Portal, a posebno njegov najizrazitiji dio, reljef u luneti, predstavlja zaseban i složen problem. Atribucija Ivanu Pribislavljiću (*R. Ivančević*, n. dj., str. 72) čini mi se teško prihvatljiva, zbog izrazite zrelosti u rješavanju kompozicije i proporcija, što odaje daleko naprednija likovna shvaćanja od onih koja očituju potvrđena djela spomenutog majstora. Zbog sličnosti s kipovima koji potječu s pročelja zadarske crkve sv. Marije Velike (vidi u *I. Petricioli*, Stalna izložba crkvene umjetnosti Zadar, Zadar 1980, str. 106), radije bih ga doveo u vezu s Petrom Berčićem. No, za potvrdu tog trebat će daleko bolje osvijetliti umjetnički lik i životni put ovog majstora, poznatijeg po imenu nego po djelu.

» Pag, Zborna crkva, rozeta

Nesumnjivi skulptorski radovi Marka Andrijića u Pagu su kapiteli s motivima delfina i sirena¹⁹ te polukapitel s likom sv. Jurja i uništeni polukapitel sa simbolom sv. Marka, a vrlo vjerojatno i svi ostali kapiteli. Na pročelju, njegova su djela likovi sv. Jurja, sv. Mihovila, sv. Marije, golubice sv. Duha i anđela Gabrijele, te rozeta. Vjerojatno je izradio i reljef Krista te simbol Mletačke republike – lava sv. Marka.²⁰

Radovi Marka Andrijića na paškoj crkvi kvalitetom donekle zaostaju za onima u rodnom mu gradu, te za svoje vrijeme predstavljaju djela tek prosječne vrijednosti, no čini se da je upravo takav majstor, privržen tradicionalnom likovnom rječniku, upravo odgovarao konzervativnom ukusu Pažana.

Kapiteli u unutrašnjosti odaju ruku izuzetno vještog majstora koji u potpunosti vlada tehnikom, no nesumnjiva zanatska vještina tek je jedna od komponenti izrade. Zanimljivo je da je među četrnaest kapitela, uglavnom vrlo slično izrađenih,

¹⁹ Dokumentirani majstorov boravak u Zadru omogućava nam i da s većom sigurnošću vežemo uz njegovo ime i arhitektonsku dekoraciju pročelja palače zadarske plemićke obitelji Nassis, gdje se također susreće motiv delfina koji piju iz kaleža (vidi u *A. Sabljak – P. Vežić*, *Obnova kuće Nassis u Zadru*, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 4-5*, Zagreb 1978/79, str. 166). Dakako da spomenuti motiv ne možemo smatrati Andrijićevim izumom, no sklonost ka njegovoj upotrebi i sličnosti u izradi odaju da je i tu u pitanju njegov rad, vjerojatno također u suradnji s Nikolom Alegretijem.

²⁰ Ovaj je reljef kasnije uništen i poznat je tek po starim razglednicama (vidi u *R. Ivančević*, n. dj., str. 60).

nema niti dva istovjetna. Također, nema na njima one prenatrpanosti lisnih motiva, toliko karakteristične za kasnogotičko razdoblje i utjecajni krug Jurja Dalmatinca. Odmjerenost ornamentike i harmoničan ritam arkada bez sumnje su odrazi renesansnog duha prisutnog u Andrijićevu stvaralaštvu, no figuralne kompozicije odaju da nemamo pred sobom djelo majstora sposobnog za vrhunske domete. To je još uočljivije na reljefima na pročelju.²¹ Oni otkrivaju da Andrijić na Pagu nije u punoj mjeri iskazao svoje mogućnosti, ali i da one nisu naročito velike. Jedini potpuno dovršeni reljef, lik Bogorodice, svojim pomalo ukočenim stavom, stiliziranim naborima odjeće, pa i karakterističnim okvirom, odaje znatnu ovisnost o gotičkim tradicijama. Ipak, u proporcijama lika osjeća se da majstor poznaje i naprednija likovna shvaćanja.²²

Paški opus korčulanskog graditelja i kipara potvrđuje davni sud o njemu kao o majstoru koji je „shvatio načela i zahtjeve novog stila, premda je. . . u skulpturi još sputan gotikom”²³ te omogućuju da, dopunjavajući njegov dosad poznati opus, ovog djelatnika ocijenimo kao majstora koji u svom radu nije dosegao domete jednog Dalmatinca, Firentinca ili Dunkovića, ali zato u okvirima skromnije skulptorske i građevne djelatnosti u Dalmaciji u drugoj polovini 15. stoljeća ipak predstavlja značajno ime.

²¹ Detaljan opis reljefa donosi R. Ivančević (n. dj, str. 65-69), pa smatram nepotrebnim to ovdje ponavljati.

²² Odnos glave i čitavog lika iznosi 1:7. Za usporedbu, skulpture Jurja Dalmatinca imaju omjer 1:6, Alešijeve i Firentinčeve 1:7 a Duknovičeve 1:8.

²³ C. Fisković, n. dj., str. 56.

THE ACTIVITY OF MARKO ANDRIJIĆ AT PAG

E. HILJE

The construction of Saint Mary at Pag started in 1443 and lasted, with several interruptions and changes of architects, till the end of the 15th century. Its first builders were two brothers, Pavao and Juraj Dimitrovi from Zadar. It is also known that Juraj Dalmatinac entered into the contract for the building (or completion) of its front, through he never carried it out. Based on a comparison of the columns and capitals on the inside with the stylistic features of the ciborium of the Cathedral at Korčula. C. Fisković submits that they may be a handwork of Marko Andrijić.

As a document from 1492 shows, Andrijić really worked on the church for which he, together with Nicola Alegreti, received a pay of seventy ducats. However, since the church was dedicated in 1487, we must assume that the arcades, along with the walls of the central nave and the lateral aisles, as well as the roofing, had already been completed by that time and that the mentioned payment concerns some other works. Namely, at that period the completion of the front was already under way, as the litigation between the procurator and the son of Juraj Dalmatinac carried on in September 1491 proves. On the aforesaid occasion the Master's son rejected the procurator's offer to carry out his father's engagement. Therefore, it is highly probable that the front was completed by Marko Andrijević in collaboration with Nicola Alegreti. The hypothesis may be further corroborated by the reliefs on the upper part of the front, showing considerable analogies with the verified works by this master, particularly with the figure of the Virgin which is betrayed by the same awkward posture and the same treatment of drapery, and whose face bears an expression very much alike that of the figure from the ciborium at Korčula. The same may be said of the faces and hairdresses of the unfinished figures of the Saints George and Michael and the Angel Gabriel.

Therefore, we submit that Marko Andrijić worked on the church of Pag on two occasions: prior to 1487 he articulated its interior by a harmonious row of arcades, sculpturing the capitals by himself while from the end of 1491 till the end of 1492 he completed the front decorating it with figures in high relief, leaving some of them unfinished because the commissioner fell into financial difficulties.

The Pag works add to the known oeuvre of the builder and sculptor from Korčula, confirming his comparatively limited artistic achievements and the dominant Gothic tradition (especially in sculpture) which prevail upon the fresh Renaissance influences.